

Sahâbenin Hz. Peygamber'e Hitap Şekli

The Companions' Forms of Address to the Prophet Muhammad

Ümmühan Arı

Arş. Gör., Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi Ana Bilim Dalı

R.A., Bandırma Onyediy Eylül University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Islamic History

Balıkesir / Turkey

uari@bandirma.edu.tr

orcid.org/0000-0002-5939-0221

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi / **Article Type:** Research Article

Geliş Tarihi: 22 Nisan 2024 / **Date Received:** 22 April 2024

Kabul Tarihi: 13 Haziran 2024 / **Date Accepted:** 13 June 2024

Yayın Tarihi: 30 Haziran 2024 / **Date Published:** 30 June 2024

Yayın Sezonu: Haziran 2024 / **Pub Date Season:** June 2024

Atıf: Arı, Ümmühan. "Sahâbenin Hz. Peygamber'e Hitap Şekli". *Akademik Siyer Dergisi* 10 (Haziran 2024), 67-86.

Citation: Arı, Ümmühan. "The Companions' Forms of Address to the Prophet Muhammad". *Journal of Academic Sirah* 10 (June 2024), 67-86.
<https://doi.org/10.47169/samer.1472041>

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

web: <http://dergipark.gov.tr/samer> **e-mail:** akademiksiyerdergisi@ksu.edu.tr

Yayıncı: KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

Published by: KSU Sirah Researches Application and Research Center

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların Kaynakça'da belirtildiği beyan olunur (Ümmühan Arı).

Ethical Statement: It is declared that during the preparation process of this study, scientific and ethical principles were followed and all the studies benefited from are stated in the bibliography (Ümmühan Arı).

Bu makale Creative Commons Atıntı-Gayriticari Türetilemez 4.0 (CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-Nc 4.0).

Öz

Hız. Peygamber'i görüp onun getirdiği dine iman eden insanlar sahâbe olarak adlandırılmıştır. Sahâbenin Hız. Peygamber ile samimi veya zorunlu ilişkisi, nebevî eğitimden geçip geçmeme durumu, Resûlullah'a karşı beslediği sevgi ve saygı duygularının derecesi Hız. Peygamber'e hitaplarını etkilemiştir. Hız. Peygamber'in bulunduğu coğrafyada yaygın olan hitap kalıpları sahâbe tarafından da kullanılmıştır. Bununla birlikte Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de Hız. Peygamber'e hitap biçimleri yine sahâbenin hitap şekli üzerinde etkili olmuştur. Arap geleneğine uygun olan "Ya İbn Abdilmuttalib!, Ya İbn Abdillah!, Ya Muhammed! ve Ya Ebe'l-Kâsım!" hitapları çalışmamızın ilk dört başlığını oluşturmaktadır. Hem Müşrikler hem Ehl-i kitap hem de Müslümanlar Resûlullah'a bu şekilde hitap etmişlerdir. Hız. Peygamber'in babasının kendisi doğmadan vefat etmesi, "Ya İbn Abdillah!" hitabının daha az bilinmesinde etkili olmuştur. Bunun yanı sıra "Ya İbn Abdilmuttalib!" şeklinde dedesine nispet edilerek hitap edildiği birçok rivayet bulunmaktadır. "Ya Muhammed!" ve "Ya Ebe'l-Kâsım!" hitapları ise sahâbe içerisinde daha çok bedevilerin sesleniş biçimi olarak ön plana çıkmaktadır. Hız. Peygamber ocuklara, Muhammed isminin verilmesine müsaade etmiş ancak kendi künyesi ile künyelenilmesine müsaade etmemiştir. "Ya Hayra'l-beriyye!" hitabıyla ilgili sadece bir rivayet bulunması, bu hitabın yaygın olmadığını göstermektedir. Günümüzde yaygın bir şekilde kullanılan "Ya Habiballah!" hitabının ise sahâbe döneminde mevcut olmadığı anlaşılmaktadır. Sahâbe arasında daha sık rastlanan hitap şeklinin Kur'an'da da geçen "Ya Nebiyyallah!" ve "Ya Resûlallah!" kalıpları olduğu görülmektedir. Hız. Peygamber'in elçilik vazifesine vurgu yapılarak hitap edilmesi ona duyulan saygı ve sevgiyi göstermekte ve sahâbenin samimiyetini temsil etmektedir. Bu hitap biçimlerinden her biri hitap edenin Resûlullah'a tutumunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla İşlâm tarihi kaynaklarına yansıyan hitap biçimlerinin bilinmesi Hız. Peygamber'e örtülü bir şekilde de olsa düşmanca ya da dostça yaklaşan isimlerin bilinmesini de sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Siyer, İşlâm Tarihi, Hız. Peygamber, Sahâbe, Hitap şekli.

Abstract

People who saw the Prophet and believed in the religion he brought were called companions. The companions' intimate or obligatory relationship with the Prophet and whether the companions had received prophetic education or not and the degree of love and respect they felt towards him affected their addresses to the Prophet. The forms of address that were common in the geography where the Prophet lived were also used by the companions. However, the ways in which Allah addresses the Prophet in the Quran also had an impact on the way the companions addressed him. The addresses "O Ibn Abdilmuttalib, O Ibn Abdillah, O Muhammad and O Abe'l-Qasim", which are in accordance with the Arab tradition, constitute the first four titles of our study. The polytheists, People of the Book and Muslims addressed the Messenger of Allah in this way. The fact that the Prophet's father died before he was born was effective in making the address "O Ibn Abdillah" less known. In addition, there are many narrations that he is addressed as "O Ibn Abdilmuttalib" in reference to his grandfather. The addresses "O Muhammad" and "O Abe'l-Qasim" come to the fore as the way of addressing the Bedouins among the companions. The Prophet allowed the children to be named Muhammad, but did not allow them to be named Abe'l-Qasim. The fact that there is only one narration about the address "O Hayra'l-beriyye" shows that this address is not common. It is understood that the address "O Habiballah", which is widely used today, did not exist in the period of the companions. The more common forms of address among the Companions are "O Nebiyyallah!" and "O Rasulallah!", which are also mentioned in the Quran. Addressing the Prophet by emphasizing his prophetic duty shows the respect and love felt for him and represents the sincerity of the companions. Each of these forms of address reveals the attitude of the addressee towards the Messenger of Allah. Therefore, knowing the forms of address reflected in Islamic historical sources will also enable us to know the names that approach the Prophet in a hostile or friendly manner, even if implicitly.

Keywords: Sirah, Islamic History, Prophet Muhammad, Companion, Forms of Address.

GİRİŞ

Hız. Muhammed (s.a.v.), ilk âyetlerin inzaliyle birlikte ilâhî muhataba mazhar olmuştur. Yaklaşık yirmi üç yıl süren nüzûl sürecinde Kur'ân önce Hız. Peygamber'i muhatap almış, daha sonra onun şahsında tebliğ sahasında yer alan tüm insanlara hitap etmiştir.¹ Kur'ân'ın Hız. Peygamber'e hitap şekli, sahâbenin ona hitabını doğrudan etkilemiştir. Kur'ân, peygamberlerden bazılarına "Ey Âdem!"², "Ey İbrâhim!"³, "Ey Mûsâ!"⁴ şeklinde isimleriyle hitap ederken Hız. Peygamber'e, "Ey Muhammed!" şeklinde bir hitabın bulunmaması dikkat çekmektedir. Kur'ân Hız. Peygamber'e, "Ey Resûl!", "Ey Nebî!" gibi onun elçilik vazifesine vurgu yaparak hitap etmiştir. "Ey Resûl!" hitabı biri Mekkî surelerden Mü'minûn suresinde⁵ diğer ikisi ise Medenî surelerden Maide suresinde⁶ olmak üzere sadece üç yerde geçmekte; "Ey Nebî!" hitabı ise, tamamı Medenî surelerde olmak üzere toplam on üç âyette⁷ yer almaktadır.⁸ Kur'ân'ın Hız. Muhammed'e (s.a.v.), "Ey Resûl!", "Ey Nebî!" şeklindeki hitabı önemlidir; böylece Kur'ân Müslümanlara, Hız. Peygamber'e nasıl hitap edecekleri hususunda yol göstermektedir.⁹

Hız. Peygamber'e hitap söz konusu olunca akla gelen ilk zümre sahâbilerdir. Hız. Peygamber'e hitap eden sahâbiler arasında kadınlar, erkekler, yaşça Hız. Peygamber'den büyük olan kişiler ve çocuklar bulunmaktadır. Ayrıca köleler ve cariyeler de Resûlullah'a hitap etmektedir. Hitap edenler arasındaki bu çeşitlilik dolayısıyla hitap biçimlerine de yansımıştır. Bununla birlikte Hız. Hatice, Hız. Ebû Bekir, Hız. Ömer, Hız. Osman ve Hız. Ali gibi Resûlullah'ın yakınındaki isimlerle onu yakından tanımayan bedevilerin Resûlullah'a hitapları arasında elbette fark bulunmaktadır.

Hız. Peygamber'e hitap şekilleri siyer literatürü içerisinde önemli bir yere sahip olan Esmâ-i Nebî başlığı ile ilgilidir. Esmâ-i Nebî çok erken dönemlerden itibaren mevcut bir yazım türüdür. Hız. Peygamber'in isimleri hakkında yazılan ilk eserin sahâbî Cübeyr b. Mut'im'e (ö.59) ait olduğu bilinmektedir.¹⁰ Sahâbiler döneminde telif edilmeye başlanan bu eser türünün zaman içerisinde muhtevası ve kapsamı genişlemiştir. Mağrib'in önemli âlimlerinden biri olan Kâdî İyâz (ö.544), eş-Şifâ bi tarîfi hukûki (fi şerefi)'l-Mustafâ adlı siyer eserinde Esmâ-i Nebî'yi ayrı bir bölüm olarak ele almıştır.¹¹ Bu bölümde Hız. Peygamber'in isimleri, diğer kutsal metinlerde yer alan isimleri,

¹ Muhammet Fatih Kesler, "Kur'ân-ı Kerim'de Hız. Peygamber'e Hitaplar (I)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/2 (2002), 92.

² (وَقُلْنَا يَا آدَمُ), 2/Bakara, 35.

³ (يَا إِبْرَاهِيمَ), 37/Saffât, 104.

⁴ (يَا مُوسَى), 27/Neml, 9.

⁵ (يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ), 23/Mü'minûn, 51.

⁶ (يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ), 5/Maide, 41, 67.

⁷ (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ), 8/Enfâl, 64, 65, 70; 9/Tevbe, 73; 33/Ahzâb, 1, 28, 45, 50, 59; 60/Mümtehine, 12; 65/Talâk, 1; 66/Tahrîm, 1, 9.

⁸ Hatice Ece Erçin, *Medenî Dönem Hitaplarının Üslûp Açısından Değerlendirilmesi* (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 157, 160.

⁹ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim (Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-âmme li'l-Kitâb, 1974), 3/110; Elif Coşkun, *Mekkî Surelerde Hız. Muhammed'e Yönelik Mübhem Hitaplar* (Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 28.

¹⁰ Yakup Akyürek, *Endülüs Siyer Edebiyatı* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2023), 211.

¹¹ Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ el-Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi-Tarîfi Hukûki'l-Mustafâ* (Umman: Dârü'l-Feyha, 1986), 1/444; Akyürek, *Endülüs Siyer Edebiyatı*, 200.

isimlerinin faziletleri ve Resûlullah'ın sıfatları incelenmiştir.¹² Ancak burada Hz. Peygamber'e hitap edilen bir cümleye ya da bir seslenme şekline rastlanmamıştır. Eserin Esmâ-i Nebî dışındaki bölümlerinde "Ey Allah'ın Resûlü!"¹³, "Ey Allah'ın Nebisi!"¹⁴, "Ey Muhammed!"¹⁵, "Ey insanların en hayırlısı!"¹⁶ ve "Ey Ebe'l-Kasım!"¹⁷ şeklinde hitap biçimleri bulunmaktadır. Bu durum Esmâ-i Nebî eserleri ya da bir eserin Esmâ-i Nebî bölümlerinden ziyade siyer, tarih ve tabakat eserlerine yönelmemize sebep olmuştur. Çalışmamız bahsi geçen bu eserlerdeki hitap şekillerine dayanmaktadır.

1. YA İBN ABDİLMUTTALİB / EY ABDÜLMUTTALİB'İN OĞLU

Hz. Peygamber'in babası daha kendisi dünyaya gelmeden vefat ettiği için insanlar bazen onu dedesine nispet ederek kendisine hitap etmişlerdir. "Ey Abdülmuttalib'in oğlu!" şeklindeki hitap, Arap örfüne uygundur.¹⁸

Risâletin Mekke döneminde Müşrikler, Hz. Peygamber'e davasından vazgeçmesi için çeşitli teklifler yapmışlardır. Bu tekliflerden biri de Utbe b. Rebîa'nınkidir. Utbe, Hz. Peygamber'in yanına gitmiş ve onun peygamberlik iddiasının arka planında ne olduğunu anlamak istemiştir. Utbe, Hz. Peygamber'e "Ey Abdülmuttalib'in oğlu!" şeklinde hitap ettikten sonra eğer mal mülk elde etmek istiyorsa onu en zenginleri yapacaklarını; bir şerefe ulaşmak istiyorsa onu reisleri tayin edeceklerini, güzel bir kadın elde etmek istiyorsa istediği kadınla onu evlendireceklerini, eğer görünmeyen varlıklar ona musallat olduysa tedavi olması için ellerinden geleni yapacaklarını söylemiştir. Hz. Peygamber ise Fussilet suresinin ilk on üç âyetini okuyarak ona cevap vermiştir.¹⁹

Başka bir rivayete göre Hz. Peygamber bir gün sahâbîlerle birlikte Mescid'de otururken Dımâm b. Sa'lebe içeri girmiş ve oradakilere, "Hanginiz Muhammed?"²⁰ diye sormuştur. Mescid'de bulunanlar Hz. Peygamber'i işaret edince Dımâm, Resûlullah'ın yanına doğru ilerlemiş ve "Ey Abdülmuttalib'in oğlu!" ile ona hitap etmiştir. Bu hitabı yaptığı sırada Dımâm'ın henüz Müslüman

¹² Yavuz Selim Göl, *Kâdî İyâz*, ed. Levent Öztürk (İstanbul: Siyer Yayınları, 2021), 68.

¹³ el-Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi-ta rîfi hukûki'l-Mustafâ*, 1/574.

¹⁴ el-Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi-ta rîfi hukûki'l-Mustafâ*, 2/83.

¹⁵ el-Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi-ta rîfi hukûki'l-Mustafâ*, 1/225.

¹⁶ el-Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi-ta rîfi hukûki'l-Mustafâ*, 1/256.

¹⁷ el-Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi-ta rîfi hukûki'l-Mustafâ*, 2/496.

¹⁸ Hz. Peygamber'e nübüvvet öncesinde de "Ey Abdülmuttalib'in oğlu!" şeklinde hitap edilmiştir. Kâbe'nin tadilatı bittikten sonra Hacer'ül-Esved taşının yerleştirilmesi hususunda hemfikir olamayan kabileler kapıdan ilk giren kişinin kendilerine hakem olmasına karar vermişlerdi. Hz. Peygamber o kapıdan girince kabile liderlerinden birisi "Ey Abdülmuttalib'in oğlu!" şeklinde hitap ederek yaşadıkları durumu Resûlullah'a açıklamış ve kendileri için hakem olmasını istemiştir. Bk. Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Delâilü'n-nübüvve*, thk. Muhammed Revvas Kal'acı - Abdülber Abbâs (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1986), 1/176.

¹⁹ Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdi, *A lâmü'n-nübüvve* (Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, 1988), 98.

²⁰ "Hanginiz Abdülmuttalib'in oğlu?" şeklinde sorduğu da rivayet edilmektedir. Bk. Ebû Zeyd Ömer İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere*, thk. Fehîm Muhammed Şeltût (Cidde: y.y., 1979), 2/521.

olmadığı anlaşılmaktadır. Resûlullah'a birtakım sorular sorduktan sonra ikna olan Dimâm Müslüman olmuştur.²¹

Hz. Peygamber bir gün ashabıyla birlikte otururken Benî Âmir kabilesi liderlerinden biri yanlarına gelmiş ve ona "Ey Abdülmuttalib'in oğlu!" şeklinde hitap ederek söze girmiştir. Bu adam, Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ ve Hz. İsâ'dan bahsetmiş; kendisinin İsrâiloğullarından olmadığını, peygamberliğin onlara mahsus olduğunu söyledikten sonra Resûlullah'tan bu durumla ilgili açıklama yapmasını istemiştir. Allah Resûlü'nün yaptığı açıklamalar neticesinde Müslüman olan Benî Âmir kabilesi lideri, diyalogun devamında yine Hz. Peygamber'e "Ey Abdülmuttalib'in oğlu!" şeklinde hitap etmeyi sürdürmüştür.²²

Konu ile ilgili rivayetlerin hepsine değinmek mümkün olmadığından yukarıdaki rivayetlerle iktifa ediyoruz.²³ Araştırmalarımız neticesinde Hz. Peygamber'e, "Ey Abdülmuttalib'in oğlu!" şeklindeki hitabı genelde Müslüman olmayan insanların kullandığını gördük. Bu tespit mantıkî çerçeveye uygun düşmektedir. Zira Resûlullah'ın peygamberliğini kabul etmeyen kişilerin ona, Arap örfüne uygun bir şekilde hitap etmesi olağan bir durumdur. Ancak yukarıda da değindiğimiz gibi Benî Âmir kabilesi lideri Allah'a ve Resûlü'ne iman ettikten yani Müslüman olduktan sonra da Hz. Peygamber'e aynı şekilde hitap etmeye devam etmiştir. Dolayısıyla Müslüman olsalar bile İslâm kültür ve ahlakına intibak için uzunca bir zaman gerektiğinden bilhassa bedevîlerden Müslüman olanlar bir süre daha "Ey Abdülmuttalib'in oğlu!" hitabını kullanmaya devam etmişlerdir. Zaten bu hitabın kullanımı ileride temas edeceğimiz gerekçeler nedeniyle yaygın değildir.

2. YA İBN ABDİLLAH / EY ABDULLAH'IN OĞLU

"Ey Abdullah'ın oğlu!" hitabı yine Arap örfüne uygun bir hitap şeklidir. Bu hitabın kullanımı ile ilgili ilk rivayet Zeyd b. Hârise'nin babası ve amcasının Mekke'ye gelip Hz. Peygamber'den Zeyd'i istemeleri sırasında meydana gelen diyalogdur. Zeyd'in babası ve amcası bu esnada Hz. Peygamber'e hem "Ey Abdullah'ın oğlu!" hem de "Ey Abdülmuttalib'in oğlu!" şeklinde hitap etmişlerdir.²⁴ Bi'setten önce meydana gelen bu hadisede hitap eden kişiler yine Müslüman olmayan Araplardandır.

²¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî, *Fütûhu's-Şam* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997), 1/281; Ebû Abdillâh Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût - Âdil Mürşid (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2001), 20/138.

²² Ebû Sa'd Abdülmelik b. Muhammed en-Nisâbü'rî el-Hargûşî, *Şerefü'l-Mustafâ* (Mekke: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2003), 1/446-449.

²³ Benzer rivayetler için bk. Ebü'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî târihi'l-mülûk ve'l-ümem*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ - Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1992), 3/145-146; Ebû Rebî Süleyman b. Mûsa el-Endelûsî el-Kilâî, *el-İktifâ bimâ Tezammenehû min Meğâzî Rasûlillâh ve's-Selâseti'l-Hulefâ* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997), 1/171; Seyahati sonrasında Mekke'ye dönen Ümeyye b. Ebü's-Salt ile Resûlullah arasında gerçekleşen diyalog için bk. Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Dâru'l Fikr, 1986), 2/226.

²⁴ el-Kelâî, *el-İktifâ bimâ tezammenehû min meğâzî rasûlillâh ve's-selâseti'l-hulefâ*, 1/171; Ebû Muhammed Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdülkadir b. Muhammed el-Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-Resûl mine'l-ebnâi ve'l-ahvâl ve'l-hafede ve'l-metâ*; thk. Muhammed Abdülhamid en-Nemîsî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999), 6/305.

Rivayete göre Cebrâil, Hz. Peygamber ile iletişime geçince daha önce buna benzer bir durum yaşamayan Resûlullah paniklemiş ve korkmuştur. Derhal evine dönen Hz. Peygamber olan biteni eşi Hz. Hatice'ye anlatmış ve kendisinin kâhin olmasından endişe ettiğini dile getirmiştir. Hz. Hatice ise "Hayır Ey Amcaoğlu, böyle söyleme, Allah sana böyle bir şey yapmaz!" diyerek Resûlullah'ı teselli etmiştir. Rivayetin devamında Hz. Hatice'nin "Allah sana bunu yapmaz Ey Abdullah'ın oğlu, sen doğru söylersin, emanete riayet edersin ve akrabayı gözetirsin!" şeklinde cevap verdiği de belirtilmektedir.²⁵ Ele aldığımız bu rivayet Resûlullah'ın peygamberlikle görevlendirilmesi esnasında meydana gelen hadiselerden biri olduğu için burada Allah Resûlü'nün henüz tebliğ görevi bulunmamaktadır. Dolayısıyla Hz. Hatice'nin bu hitabı, sahâbenin Hz. Peygamber'e hitabı kapsamı dışında kalmaktadır. Dikkat çeken bir diğer husus ise "Ey Abdülmuttalib'in oğlu!" hitabının "Ey Abdullah'ın oğlu!" hitabından çok daha fazla kullanılmasıdır. Daha önce de ifade edildiği gibi Hz. Peygamber'in yetim doğması nedeniyle kendisi daha çok dedesine nispet edilerek anılmıştır. Dolayısıyla "Ey Abdülmuttalib'in oğlu!" hitabının daha çok kullanılması son derece tabiidir.

3. YA MUHAMMED / EY MUHAMMED

Hz. Peygamber'e hem bi'set öncesinde hem bi'set sonrasında kendi ismiyle hitap edilmiştir. Kişiye kendi adıyla hitap etmek normal bir durum olduğu için "Ey Muhammed!" hitabı da olağan bir hitaptır ve bununla ilgili oldukça fazla rivayet bulunmaktadır. Umumî bir hitap tarzı olan bu ibareyi Resûlullah'ın tüm farklı din mensubu muhatapları, Müslümanlar, Müşrikler,²⁶ Yahudiler²⁷

²⁵ Detaylı bilgi için bk. İbn Hanbel, *el-Müsned*, 5/44; Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî İbn Sa'd, *Kitabu't-tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990), 1/153; el-Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ*, 3/23; Ömer Sabuncu, "Hz. Peygamber'in İlk Hanımı Hz. Hatice'nin Hayatı ve Kişiliği", *Diyanet İlmî Dergi* 45/2 (2009), 65-66.

²⁶ Müşriklerin "Ey Muhammed!" hitabını kullandıklarına dair birçok örnek bulunmaktadır. Bununla ilgili şu rivayeti zikredebiliriz: Utbe b. Rebîa, Şeybe b. Rebîa, Ebû Süfyân b. Harb, Ebû Cehîl b. Hişâm, Abdullah b. Ümeyye ve Ümeyye b. Halef'in yer aldığı müşrik bir grup Resûlullah'ın yanına gelip "Ey Muhammed!" şeklinde ona hitap etmişlerdir. Bu diyalog sırasında Hz. Peygamber'e mal istiyorsa mal, şan-şeref elde etmek istiyorsa şeref vereceklerini, eğer kral olmak istiyorsa onu kralları yapacaklarını söylemişlerdir. Konuşmanın devamında yine hitap şekilleri aynı olmak suretiyle Hz. Peygamber'e Allah'tan kendisini doğrulayacak bir melek göndermesini istemesini söylemişlerdir. Hz. Peygamber ise bunu yapmayacağını, kendisinin müjdecî ve uyarıcı olarak gönderildiğini, Allah'ın onlar hakkında hükmünü verinceye kadar sabredeceğini ifade etmiştir. Ebû Abdillâh Muhammed İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dârü'l-Fikir, 1978), 197-199; Übey b. Halef'in Hz. Peygamber'e hitabı için bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî, *el-Megâzî* (Beyrut: Darü'l-E'lâmî, 1989), 1/251; Ebû Süfyân'ın Hz. Peygamber'den Hudeybiye Anlaşması'nın güçlendirilmesini ve süresinin uzatılmasını talep ettiğinde kullandığı hitap için bk. el-Vâkîdî, *el-Megâzî*, 2/792; Velîd b. Muğîre, Ümeyye b. Halef, Âs b. Vâil gibi müşriklerin Hz. Peygamber'e "Sen bizim taptığımıza tap, biz de senin taptığına tapalım" şeklinde teklif ettiklerinde kullandıkları hitap için bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Târîhu't-Taberî* (Beyrut: Dârü't-Türâs, 1967), 2/337.

²⁷ Yahudilerin "Ey Muhammed!" hitabını kullandıkları birçok rivayet bulunmaktadır. Bunlardan birine göre Hz. Peygamber bir gün Yahudilerin bulunduğu bir yerden geçerken içlerinden birisi kalkıp "Ey Muhammed bize ruhtan bahset nedir o?" demiştir. Resûlullah susmuş, o sırada Allah-u Teâlâ vahiy göndermiştir. İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 204; Yahudilerden birisi bir cenazenin yanından geçmiş ve Hz. Peygamber'e "Ey Muhammed bu cenaze konuşur mu?" şeklinde soru sormuştur. Resûlullah ise "Allah bilir" şeklinde cevap vermiştir. Bk. Ebû Urve Ma'mer b. Râşîd, *el-Câmi*; thk. Habîbürrahman el-A'zamî (Pakistan, Beyrut: el-Meclisü'l-İlmî, el-Mektebü'l-İslâmî, 1982), 11/109; Benî Kaynukâ' Yahudileri savaş başlamadan önce Hz. Peygamber'e yine aynı hitabı kullanmışlardır. Bk. el-Vâkîdî, *el-Megâzî*, 1/176; Bir grup Yahudi Hz. Peygamber'in yanına gelerek "Ey Muhammed Allah'ı kim yarattı?" şeklinde soru sormuşlar, Resûlullah bu

ve münafıklar²⁸ kullanmışlardır. Ayrıca Cebrâil'in Resûlullah'a "Ya Muhammed!" şeklinde hitap ettiği birçok rivayet de bulunmaktadır.²⁹

Bi'set öncesi "Ey Muhammed!" hitabı ile ilgili rivayetlerden biri Hz. Peygamber ile Hz. Hatice'nin evliliği öncesinde yaşanan hadiseyle ilgilidir. Hz. Hatice'nin yardımcısı Nefise, Hz. Peygamber'e "Ey Muhammed seni evlenmekten alıkoyan nedir?" diye sormuştur.³⁰ Bi'set sonrası "Ey Muhammed!" hitabına gelince öncelikle iki rivayete temas etmek gerekir. Bunlardan birincisi Hz. Peygamber'i namaz kılariken gören Hz. Ali, "Ey Muhammed bu nedir?" şeklinde soru sormuş daha sonra şehadet getirip Müslüman olmuştur. İkinci rivayete göre ise Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in yanına gelip "Ey Muhammed bizim ilahlarımızı terk ettiğin doğru mu?" şeklinde soru sormuş, Resûlullah'ın verdiği bilgiler neticesinde Müslüman olmuştur.³¹ Dikkat edilirse hem Hz. Ali hem de Hz. Ebû Bekir'in bu hitapları kendileri Müslüman olup sahâbe statüsüne ulaşmadan önceki hitaplarıdır. Buna benzer birçok rivayet bulunmaktadır.³²

Bi'set sonrası sahâbenin Hz. Peygamber'e hitap şeklini içeren rivayetlerden biri şudur: Hz. Peygamber, Huneyn Gazvesi veya Hayber Gazvesi'nin ganimet taksimini yaparken Benî Temîm kabilesinden Zülhuveysıra adlı kişi, "Ey Muhammed âdil ol!" diyerek Hz. Peygamber'in taksimine itiraz etmiştir. Bu durum Resûlullah'ın canını sıkmış ve o kişiye "Yazıklar olsun sana, ben âdil olmazsam kim âdil olur?" şeklinde sitem etmiştir. Aynı ortamda bulunan Hz. Ömer ise "Ya Resûlallah!" hitabıyla sözüne başlamış ve o kişiyi öldürmek için Resûlullah'tan izin istemiş, Hz. Peygamber ise izin vermemiştir.³³ Bu örnek, girişte temas ettiğimiz sahâbe sıralamasına uygun düşmektedir. Hz. Peygamber'in adaletini sorgulayan Zülhuveysıra bedevî bir Müslümandır.

soruya çok sinirlenmiş, Allah-u Teâlâ bunun üzerine İhlas Sûresi'ni indirmiştir. Bk. Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ vd. (Mısır: Şirketi Mektebeti ve Matbuati Mustafa, 1955), 1/571.

²⁸ Resûlullah, Uhud Savaşı'na giderken Evs kabilesinin münafıklarından Mirbâ' b. Kayzî'nin bahçesinden geçmek için bahçe duvarından içeri atlamıştır. Hz. Peygamber'in bahçesinden geçmesini istemeyen Mirbâ' "Ey Muhammed, eğer sen gerçekten Allah'ın Resûlü isen bahçemden geçmen sana helal olmaz" demiştir. Bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/523.

²⁹ Cebrâil'in "Ey Muhammed!" hitabıyla ilgili örnekler bk. İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 121, 145; Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî, *Müsned*, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî (Mısır: Dâru'l-Hicr, 1999), 1/467; Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân b. Cüvvân (Cüvvân) el-Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, thk. Ekrem Ziyâ Umerî (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1981), 1/288; Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân* (Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, 1988), 31; et-Taberî, *et-Târîh*, 2/298.

³⁰ Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî, *el-Bed' ve't-târîh* (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, ts.), 4/138; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 2/315; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf es-Sâlihî eş-Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993), 2/165.

³¹ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 137,139.

³² İslâm ordusuna esir olan Yemâme liderlerinden Sümâme b. Üsâl, Müslüman olmadan önce Hz. Peygamber'e "Ey Muhammed, eğer beni öldürürsen, bir canlıyı öldürmüş olursun. Eğer mal istiyorsan dilediğin kadar mal iste." demiştir. Bu konuşmanın üzerinden biraz zaman geçtikten sonra Hz. Peygamber, Sümâme'nin serbest bırakılmasını emredince Sümâme, karşılaşmış olduğu bu güzel muamele neticesinde Müslüman olmuştur. Bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/638; Ümmühan Arı, *İhtidadan İrtidada Yemâme*, ed. Fatih Zengin (Kahramanmaraş: SAMER, 2023), 66-67; Müslüman olduktan hemen sonra Resûlullah ile konuşan Sümâme yine aynı hitabı kullanmaya devam etmiştir. Bk. Muammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsır en-Nâsır (Beyrut: Dâru Tavku'n-Necât, 1422), 5/170; Rükâne b. Abdüyezid'in Müslüman olmadan önceki hitabı için bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/391.

³³ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 18/164-165.

Resûlullah'ın rahle-i tedarisinden geçmemiş bu kişi ile önde gelen sahâbilerden Hz. Ömer'in Resûlullah'a olan saygısı arasında ciddi bir fark bulunmaktadır. Bu fark doğal olarak hitap şekillerini de etkilemiştir. İleride temas edeceğimiz üzere Hudeybiye Anlaşması maddelerinde hayal kırıklığı yaşayan Hz. Ömer, Hz. Peygamber'e sitem ederken dahi "Ey Allah'ın Resûlü!" hitabını kullanmıştır.

Benzer bir durum Hz. Ali'nin Yemen'de elde edilen altınları Medine'ye gönderdiği zaman yaşanmıştır. Resûlullah altınların paylaşımını yaparken İslâm'a yeni girenlerin kalplerini ısındırmak için onlara daha büyük pay vermiştir. Bu durumdan rahatsız olan bir adam öne çıkmış ve "Ey Muhammed, Allah'tan kork!" diyerek Resûlullah'ın âdil bir paylaşım yapmadığını iddia etmiştir. Hz. Peygamber maruz kaldığı bu itiraza "Yazıklar olsun, Allah'tan korkmaya en layık ben değil miyim?" diyerek cevap vermiştir. Bu defa Hâlid b. Velîd bunu söyleyen kişiye kızmış ancak Hz. Peygamber herhangi bir gerginlik çıkmasının önüne geçmiştir.³⁴

Arap geleneğine göre bu hitabın kullanılmasının normal olduğunu ifade etmekle birlikte araştırmalarımız süresince sahâbenin büyükleri kabul ettiğimiz kişilerin Resûlullah'a bu hitap ile seslendiklerine rastlayamadık. Ancak sahâbe içerisinde bedevîler bu hitabı tercih etmişlerdir. Hatta Hz. Peygamber'e itiraz etmek isteyen, onu eleştiren bedevîlerin çoğunlukla bu şekilde hitap ettikleri görülmektedir. Ulaştığımız rivayetler bu düşünceyi desteklemektedir.³⁵

Allah, bedevîlerin Hz. Peygamber'e saygısız ve kaba tavırları nedeniyle ayetlerle Müslümanları uyarmıştır. "1. Ey iman edenler! Allah'ın ve Peygamberinin önüne geçmeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. 2. Ey iman edenler! Seslerinizi, Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın, yoksa siz farkına varmadan işledikleriniz boşa gider. 3. Allah'ın elçisinin huzurunda seslerini kısıyanlar, Allah'ın, gönüllerini takvâ (Allah'a karşı gelmekten sakınma) konusunda sınıdığı kimselerdir. Onlar için bir bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır. 4. (Ey Muhammed!) Odaların arkasından sana bağırانların çoğu akli ermeyen kimselerdir. 5. Onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir" Hucurât suresi 1-5 âyetlerinde yer alan bu emirler çok net bir şekilde Müslümanları ikaz etmektedir. Bu sûrenin nüzul sebebi olarak aktarılan rivayete göre, içerisinde Akra' b. Hâbis, Uyeyne b. Hısn ve Utârid b. Hâcib'in de yer aldığı Temîm kabilesinden bir heyet esir edilen yakınlarını almak için Medine'ye gelmişlerdir. O vakitte evinde istirahat eden Hz. Peygamber'e "Ey Muhammed dışarı çıksana!" diyerek kaba bir şekilde bağırarak seslenmişlerdir. Bu seslenmeden ve tavırdan hoşnut olmayan Hz. Peygamber bir süre sonra dışarı çıkınca Akra' "Ey Muhammed benim övdüğüm kimseler azîz; yerdiğim kimseler zelîl olur!" demiş, Hz. Peygamber ise "İnsanları azîz ve zelîl etmek sadece Allah'a mahsustur" şeklinde cevap vermiştir. Heyette yer alanlar hatip ve şairleriyle geldiklerini, Müslümanlarla bir şiir ve hitap

³⁴ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 18/227.

³⁵ Bedevîlerin Hz. Peygamber'e hitapları için bk. Bir bedevî Resûlullah'ın yanına gelip "Ey Muhammed!" şeklinde hitap ederek gökyüzünü, yeryüzünü ve dağları kimin yarattığını sorduğu rivayet için bk. İbn Hanbel, *el-Müsned*, 19/441; Hz. Peygamber Medine sokaklarında yürürken bir gün bir bedevî yanına gelmiş, Hz. Peygamber'in elbisesini çekiştirerek "Ey Muhammed, sahip olduğun Allah'ın malından bana da emret" demiştir. Bedevînin bu tavrına tebessüm eden Resûlullah ona hediye verilmesini emretmiştir. Bk. el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, 8/24.

yarışması yapılmasını talep ettiklerini söyleyince Hz. Peygamber, Müslümanlar adına Sâbit b. Kays'ın konuşma yapmasını, Hassân b. Sâbit'in ise şiirleriyle cevap vermesini emretmiştir. Yarış neticesinde Temîm heyeti Resûlullah'ın hatip ve şairlerinin üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalmışlar ve Müslüman olmuşlardır.³⁶ Özellikle bu sûre sonrasında sahâbilerin Hz. Peygamber'e karşı tavırlarına ve sözlerine daha çok dikkat ettikleri söylenebilir.

4. YA EBE'L-KÂSİM / EY KÂSİM'İN BABASI

Kişinin künyesi ile anılması Arap geleneğinde yaygın bir durumdur. Künye, genellikle ilk çocuğa nispet edilerek verilirken bazen de birkaç çocuğa nispet edilmek suretiyle verilmektedir. Bunun dışında bazen de kişi, sahip olduğu fazilet veya belirgin bir özellik doğrultusunda künyelenebilmektedir. Hz. Peygamber'in ilk çocuğu Kâsım olduğu için kendisi Ebü'l-Kâsım şeklinde künyelenmiştir.³⁷ Bu künye aynı zamanda Hz. Peygamber'e hitap şekillerinden biri olmuştur. "Ey Muhammed!" hitabında olduğu gibi bu hitabı Müşrikler, münafıklar ve Ehl-i kitap³⁸ mensupları da kullanmışlardır. Künye ile hitapta çoğunluklu olumlu bir ruh halinde bulunduğu görülmektedir. Tatlı bir söz söyleneceği yahut sevgi izhar edileceği zaman künyenin kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Hira'da inzivaya çekilen Hz. Peygamber evine geç dönünce onun için endişelenen Hz. Hatice eşini, "Ey Ebe'l-Kâsım nerede kaldın?" hitabıyla karşılaşmıştır.³⁹ Bir başka rivayette Hz. Ebû Bekir Müslüman olmadan önce Hz. Peygamber'e gelerek, "Ey Ebe'l-Kâsım kavminin meclislerini kaybettin, onlar seni annelerine ve babalarına iftira etmekle suçladılar" demiş, akabinde Hz. Peygamber onu İslâm'a davet etmiştir.⁴⁰ Yukarıdaki rivayetlerden de anlaşılacağı gibi bu hitaplar da Arap örfüne uygun hitaplardır ve hem Hz. Hatice hem de Hz. Ebû Bekir İslâm öncesi dönemde bu hitapta bulunmuşlardır. Ancak ulaşılan kaynaklarda onların İslâm'dan sonra Resûlullah'a künyesiyle hitap ettiklerine dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Her ne kadar Arap örfünde künye ile hitap bir saygı ve yakınlık ifadesi olsa da Resûlullah'ın sahip olduğu nebevî hususiyetler nedeniyle bu hitabın kullanımının az olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte Müslüman olan bazı bedevîlerin Hz. Peygamber'e bu şekilde hitap ettikleri rivayet edilmektedir. Ancak hitap eden kişilerin isimleri, hitap ettikleri zaman ve mekân bilgisi hususunda net bir bilgi elde edemedik.⁴¹

³⁶ Detaylar için bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/561-567; et-Taberî, *et-Târîh*, 3/115-116; Mustafa Karataş, "Sâbit b. Kays b. Şemmâs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/352-353; Ahmet Lütfi Kazancı, "Akra' b. Hâbis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/285.

³⁷ Nebi Bozkurt, "Künye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/558-559.

³⁸ Ehl-i kitap içerisinde "Ey Ebe'l-Kâsım!" hitabının daha çok Yahudiler tarafından kullanıldığını görmekteyiz. Hz. Peygamber kan parası konusunda yardım istemek için Nadiroğullarının yanına gittiğinde Yahudiler "Ey Ebü'l-Kâsım sen ne istersen biz onu yaparız" şeklinde cevap vermişlerdir. Bk. el-Vâkıdî, *el-Megâzî*, 1/364; Yahudilerden birisinin Hz. Peygamber'e "Ey Ebü'l-Kâsım bu adam yiyeceğimi aldı" şikayeti için bk. el-Vâkıdî, *el-Megâzî*, 2/635; Hristiyanların hitabı için bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/583; Yahudilerin "Es-sâmu aleyke / Ölüm senin üzerine olsun Ey Ebü'l-Kâsım" dediklerine dair rivayet bk. İbn Hanbel, *el-Müsned*, 23/323.

³⁹ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 121-122; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/237.

⁴⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 3/29-30.

⁴¹ el-İsfahânî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, 1/43; el-Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ*; 3/108; eş-Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*, 10/312; Mücteba Uğur, "Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde Hz. Peygambere Hitap Şekilleri", *Diyanet İlmî Dergi* 13/2 (1974), 70-71.

Bunun yanı sıra Ehl-i kitabın Hz. Peygamber'e bu hitabı kullandıklarına dair birçok rivayet bulunmaktadır.⁴²

Bir rivayette Hz. Peygamber kendi künyesiyle künyelenilmesini yasaklamıştır. Rivayete göre bir adam Bakî'de "Ey Ebe'l-Kâsım!" şeklinde seslenmiş, Hz. Peygamber de o kişiye doğru dönünce adam "Ey Allah'ın Resûlü seni kastetmemiştim" şeklinde cevap vermiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Benim ismimle isimlenin, benim künyemle künyelenmeyin" buyurmuştur.⁴³ Ayrıca Nûr sûresi 63. âyette yer alan "(Ey müminler!) Peygamber'i, kendi aranızda birbirinizi çağırır gibi çağırmayın" emri Hz. Peygamber'e "Ey Muhammed!", "Ey Ebe'l-Kâsım!" şeklinde hitap edilmemesi gerektiği şeklinde yorumlanmıştır. Bu âyetin tefsirlerine baktığımızda zaman "Onlar, 'Ey Muhammed!', 'Ey Ebü'l-Kâsım!' derlerdi, Allah Teâlâ peygamberine hürmet etmeleri için bundan onları nehyetti ve onlar da 'Ey Resûlallah!', 'Ey Nebiyyallah!' dediler" şeklinde rivayetleri görmekteyiz.⁴⁴

Hz. Peygamber'in bir diğer künyesinin "Ebü'l-İbrahim" olduğu ve Cebrâil'in bu hitabı kullandığına dair rivayetler mevcuttur.⁴⁵ Ancak biz sahâbenin bu hitabı kullandığına dair herhangi bir rivayete rastlayamadık.

5. YA HAYRA'L-BERİYYE / EY İNSANLARIN EN HAYIRLISI

Hz. Peygamber için kullanılan bir diğer hitap ifadesi, "Ey insanların en hayırlısı!" şeklindedir. Hz. Peygamber'e bu hitabın kullanıldığıın içeren sadece bir rivayet tespit ettik. Buna göre bir adam Resûlullah'ın yanına gelerek "Ey insanların en hayırlısı!" şeklinde ona hitap etmiştir. Resûlullah da insanların en hayırlısının Hz. İbrahim olduğunu belirtmiştir.⁴⁶ Bahsi geçen diyalogda hitap eden kişinin kimliği, hitap edilen mekânın bilgisi hakkında herhangi bir malumata ulaşamadık. Ancak gelen kişinin Hz. Peygamber'e iltifatı ve saygısı göz önüne alındığında ve Resûlullah'ın ona verdiği cevaba dikkat edildiğinde bu kişinin Müslüman olduğunu, dolayısıyla sahâbe kategorisine girdiğini söyleyebiliriz. "Ya hayra'l-beriyye!" hitabının yaygınlaşmamasında Hz. Peygamber'in bu hitap ile

⁴² Yahudilerin kullanımı için bk. el-Vâkıdî, *el-Megâzî*, 2/500; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/565; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/138; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/155; Hıristiyanların bu hitabı kullandıklarına dair rivayet için bk. el-Hargûşî, *Şerefü'l-Mustafâ*, 5/367; Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994), 5/178.

⁴³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/86; İbn Hanbel, *el-Müsned*, 19/180; el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, 3/66; Başka bir rivayete göre ensârdan birinin bir oğlu olunca adını Kâsım koymuştur. Mecliste bulunan ensârdan başka kişiler "Biz sana Ebü'l-Kâsım demeyiz ve sana göz aydınlığı vermeyiz" demişlerdir. Bu durum Hz. Peygamber'e anlatılınca Resûlullah ensârın davranışını onaylamış ve "Benim ismimle isimlenin ancak benim künyemle künyelenmeyin" buyurmuştur. Bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/86.

⁴⁴ el-İsfahânî, *Delâilü'n-nübüvve*, 1/43; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998), 6/81; bü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 2/325.

⁴⁵ Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Abdilhakem el-Mısırî el-Kureşî İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısır ve'l-Mağrib* (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 1994), 70; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 3/345; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 5/304.

⁴⁶ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 20/254; Ebü Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî el-Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1988), 5/497; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 1/171; el-Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ*; 9/60.

seslenen kişiye verdiği cevabın etkili olduğu kanaatindeyiz. İnsanların en hayırlısının Hz. İbrahim olduğunu söyleyen Resûlullah, bu hitabın kendisi için kullanılmasının önünü almıştır.

6. YA HABİBALLAH/EY ALLAH'IN SEVGİLİSİ

“Ya Habîballah!” hitabının geçtiği sahih bir rivâyete rastlayamadık. Ancak bu hitabın mevzû iki rivâyette yer aldığını ettik. İlkine göre bu hitap “şakk-ı sadr” (göğsün yarılması) hâdisesinde kullanılmıştır. Hz. Peygamber'in göğsünün yarılması sırasında bu işlemi yapan kişinin, “Ey Allah'ın sevgilisi bu şeytanın payıdır!” diyerek Hz. Peygamber'in kalbinden bir parça çıkardığı şeklinde kurguya gidilmiştir.⁴⁷ Diğer rivayet ise Hz. Peygamber'in vefat etmeden hemen önce ölüm meleği ve Cebrâil ile konuşması ile ilgilidir. Buna göre ölüm meleği Hz. Peygamber'in yanına gelince Resûlullah ona Cebrâil'in nerede olduğunu sormuştur. Daha sonra Cebrâil de Resûlullah'ın yanına gelmiş ve ona, “Ey Allah'ın sevgilisi seni müjdeliyorum. Cennet'in kapılarının açıldığını ve meleklerin seni selamlamak için ayağa kalktıklarını görüyorum!” demiştir. Diyaloğun devamında ise Cebrâil'in “Ey Allah'ın sevgilisi seni müjdeliyorum. Yüce Allah şöyle buyuruyor: Sen ve ümmetin cennete girene kadar cennet bütün peygamberlere ve ümmetlere haram kılınmıştır!” dediği kurgulanmıştır.⁴⁸

Tespit edebildiğimiz kadarıyla sahâbeden hiç kimse Resûlullah'a bu şekilde hitap etmemiştir. Bu hitap günümüzde yaygın olmasına rağmen sahâbenin bunu tercih etmemiş olması dikkat çekicidir.

7. YA NEBİYYALLAH/EY ALLAH'IN NEBİSİ

Hz. Peygamber'e yönelik hitaplar içinde en yaygın olanları “Ya Nebiyyallah!” ve “Ya Resûlallah!” hitaplarıdır. Daha önce temas ettiğimiz üzere Kur'an'ın da böyle hitap etmiş olması Müslümanları etkilemiştir. Ayrıca Kur'an, Hz. Peygamber'e saygılı olunması konusunda da ilgilendirilmiştir. Bahsi geçen Hucurât suresi 1-5 âyetleriyle Hz. Peygamber ile iletişimin adabı öğretilirken; Nur suresi 63. âyetiyle Hz. Peygamber'e hitaba çeki düzen verilmiştir.

“Ey Allah'ın Nebisi!” hitabıyla ilgili yaptığımız araştırmada bu ifadeyi daha çok Hz. Peygamber'in ev halkının kullandığını tespit ettik. Resûlullah'ın eşlerinden Hz. Hatice⁴⁹, Hz. Âişe⁵⁰,

⁴⁷ el-Hargûşî, *Şerefü'l-Mustafâ*, 1/379; el-Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, 1/141.

⁴⁸ et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 3/58; Ebu Nuaym Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ' tabakâtü'l-asfiyâ* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1974), 4/73.

⁴⁹ Hz. Peygamber hanımı Hz. Hatice ile birlikte evinde otururken akşam saatlerinde kapı çalmış, Hz. Hatice kapıya bakınca “Ey Allah'ın Nebisi bu gelen Ömer'dir” demiştir. Ebu Kasım Ali b. Hasan İbn Asâkir, *Târihu Dimeşk*, thk. Amr b. Ğurame el-Umrevî (Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1995), 44/35.

⁵⁰ Hz. Âişe'nin bu hitabı kullandığı birçok rivayet bulunmaktadır. Biz Hz. Peygamber'in hastalığı sürecinde yaşanan bir hadiseye temas etmek istiyoruz. Resûlullah namaz kıldıramayacak kadar hastalanınca “Ebû Bekir'e söyleyin namaz kıldırsın” diye emretmiştir. Hz. Âişe “Ey Allah'ın Nebi'si Ebû Bekir nahif bir adamdır, sesi de zayıftır. Kur'an okunduğunda çok ağlayan biridir” diyerek Hz. Peygamber'in isteğine önce karşı çıkmış sonra Resûlullah'ın emrini söylemiştir. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/652.

Hız. Hafsa⁵¹, Hız. Ümmü Seleme⁵², Hız. Meymûne⁵³, Hız. Sevde⁵⁴, Hız. Cüveyriye⁵⁵ ve Hız. Safiyye⁵⁶ bu şekilde hitap etmiştir. Allah Resûlü'nün diğere eşlerinden Zeyneb bint Cahş, Zeyneb bint Hüzeyme, Reyhâne bint Şem'un ve Ümmü Habîbe'nin ise bu hitabı kullandıklarına dair herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Şayet ilgili rivayet mevcut değilse buna Zeyneb bint Hüzeyme ile Resûlullah'ın evliliklerinin çok kısa sürmesi neden olmalıdır. Zeyneb bint Cahş, Reyhâne bint Şem'un ve Ümmü Habîbe ise bir sonraki başlıkta temas edeceğimiz üzere "Ey Allah'ın Resûlü!" hitabını tercih etmişlerdir.

Hız. Peygamber'in vefatından sonra iktidara gelen dört halifenin de mezkur hitabı birçok defa kullandığı görülmüştür. Bunlara birer örnek vermekle iktifa edeceğiz. Hız. Ebû Bekir, İsrâ hadisesiyle ilgili duyduklarının doğru olup olmadığını Resûlullah'a sorduğu sırada ona bu şekilde seslenmiştir.⁵⁷ Hız. Ömer Müslüman olmaya karar verip Resûlullah'ın yanına gittiğinde "Ey Allah'ın Nebisi!" dedikten sonra şehadet getirmiştir.⁵⁸ Hız. Peygamber Tebük Gazvesi için çağrıda bulununca Hız. Osman "Ey Allah'ın Nebisi Allah yolunda yüz devem var!" demiştir.⁵⁹ Hız. Peygamber, Tebük Gazvesi'ne giderken Hız. Ali'nin Medine'de kalmasını istemiştir. Münafıklar bu durumla ilgili Hız. Ali'yi küçümser tarzda konuşunca Hız. Ali bu durumdan rahatsız olmuş, ordunun konakladığı yere gitmiştir. Hız. Ali "Ey Allah'ın Nebisi! Münafıklar sana yük olduğum için beni arkada bıraktığını iddia ettiler!" demiş, Resûlullah gerçeklerin öyle olmadığını ifade ederek onun gönlünü almıştır.⁶⁰ Kur'an'ın yanında Hız. Peygamber'in eşlerinden birçoğunun ve ashâbın ileri gelenlerinin söz konusu hitabı tercih etmesi bu hitaba verilen önemi göstermektedir.

Hulefâ-yi Râşidîn dışında diğere sahâbilerin bu hitapla Hız. Peygamber'e seslendiklerine dair çok fazla rivayet mevcuttur. Bu rivayetlerden bir kaçına değineceğiz. Câbir b. Abdillah'ın aktardığı bir rivayete göre Hız. Peygamber, "Ey Câbir sana bir müjde vermeyeyim mi?" demiş, Câbir de "Ver Ey Allah'ın Nebisi!" şeklinde cevap vermiştir.⁶¹ Başka bir rivayete göre Safvân b. Ümeyye Yemen'e gitmek için yola çıkınca Umeyr b. Vehb Hız. Peygamber'in yanına gelmiş, "Ey Allah'ın Nebisi!

⁵¹ Hız. Hafsa ile Hız. Âişe oruçlu oldukları bir günde hoşlarına giden bir yiyecek geldiğinde oruçlarını açıp o yiyekten yemişlerdir. Hız. Hafsa Resûlullah'ın yanına gelince "Ey Allah'ın Nebi'si şeklinde hitap etmiş ve olanları anlatmıştır. Resûlullah ise başka bir gün kaza etmelerini söylemiştir. Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî, *el-Müsned*, thk. Hüseyin Selim Esed (Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn lit-Türâs, 1984), 8/100.

⁵² Hız. Peygamber'in yüzünün asık olduğunu gören Ümmü Seleme "Ey Allah'ın Nebi'si yüzün neden asık" şeklinde sormuştur. İbn Hanbel, *el-Müsned*, 44/131.

⁵³ Hız. Meymûne Hız. Peygamber'e "Ey Allah'ın Nebisi Beytü'l-Makdis hakkında bize bilgi verir misin" diye sorunca Resûlullah Kudüs'te kılınan namazın önemine temas etmiştir. İbn Hanbel, *el-Müsned*, 45/597-598.

⁵⁴ Hız. Peygamber Sevde ile evlenmeden öne ona "Seni benden alıkoyan nedir" şeklinde soru sormuş Hız. Sevde ise "Ey Allah'ın Nebisi beni senden alıkoyan hiçbir şey yok" diye cevap vermiştir. İbn Hanbel, *el-Müsned*, 5/92.

⁵⁵ Hız. Cüveyriye bir gün Resûlullah'a "Ey Allahın Nebisi ben bu çocuğu azat etmek istedim" demiştir. Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2001), 5/23.

⁵⁶ Hız. Safiyye bir gün Resûlullah'a "Ey Allah'ın Nebi'si keşke senin başına gelen benim başıma da gelseydi demiştir. Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Men' el-Kâtib el-Hâşimî İbn Sa'd, *Kitabu't-tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990), 8/98.

⁵⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/399.

⁵⁸ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 184.

⁵⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/54.

⁶⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/519.

⁶¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nnebeviyye*, 2/120.

Safvân kavminin efendisidir, o senden kaçmak için gitti, ona emniyet ver" diye ricada bulunmuştur.⁶² Bir başka rivayete göre Bedir esirleri arasında Hz. Peygamber'in amcası Abbâs da vardı. Resûlullah'ın gece geç saatlere kadar uyanık kalması dikkatlerinden kaçmayan sahâbîler Hz. Peygamber'e gelerek, "Ey Allah'ın Nebisi seni ne uyutmadı?" diye sormuşlar; Hz. Peygamber de "Abbâs'ın iniltisi uyutmadı!" şeklinde cevap vermiştir.⁶³ Hz. Peygamber bir yerde istirahat eden insanların yanında durmuş, "Size iyiliğinizi ve kötülüğünüzü haber vermeyeyim mi?" diye sormuş; insanlar cevap vermeyince Hz. Peygamber bu sorusunu üç defa tekrarlamıştır. Sonra aralarındaki bir adam, "Ey Allah'ın Nebisi bize iyiliğimizi ve kötülüğümüzü haber ver" şeklinde cevap verince Hz. Peygamber, "Sizin en hayırlınız kendisinden iyilik beklenen ve kötülüğünden emin olunandır; en şerliniz ise kendisinden iyilik beklenmeyen ve kötülüğünden de emin olunmayandır" buyurmuştur.⁶⁴

Bedevîlerin de zaman zaman Hz. Peygamber'e bu hitabı kullandıkları görülmektedir. Bir gün bir bedevî Hz. Peygamber'in yanına gelerek, "Ey Allah'ın Nebisi, babam yetimleri himaye eder, akrabaları ile irtibatı devam ettirirdi; o nereye gidecek?" şeklinde bir soru sormuş, babasının cennete mi cehenneme mi gideceğini öğrenmek istemiştir.⁶⁵ Bir başka rivayete göre bir bedevî Resûlullah'ın yanına gelip, "Ey Allah'ın Nebisi bana söyleyebileceğim bir söz öğret!" diyerek Resûlullah'tan tavsiye istemiş; Hz. Peygamber de ona, içerisinde duaların yer aldığı birkaç cümle söylemiştir.⁶⁶ Netice itibariyle sahâbe, "Ey Allah'ın Nebisi!" hitabını çok yaygın bir şekilde kullanmıştır.

8. YA RESÛLALLAH / EY ALLAH'IN RESÛLÜ

Resûlullah'ın Zeyneb bint Hüzeyme⁶⁷ haricindeki bütün hanımları bu hitabı kullanmıştır.⁶⁸ Konuyla ilgili rivayetlerden birine göre Hz. Peygamber'in hanımlarından Ümmü Seleme ve Meymûne, Resûlullah'ın yanındayken içeri İbn Ümmü Mektûm girmiş, Hz. Peygamber de eşlerine örtünün arkasına geçmelerini söylemiştir. Bunun üzerine onlar, "Ey Allah'ın Resûlü o âmâ değil midir, bizi görmez ve tanımaz" şeklinde cevap vermişlerdir.⁶⁹ Bir diğer rivayete göre Resûlullah Dümetülcendel Gazvesi'ne gittiği zaman hanımı Ümmü Seleme kendisine kerpiçten bir oda yaptırmıştı. Gazveden dönen Hz. Peygamber kerpiç yapıyı görünce hemen içeri girmiş; Ümmü

⁶² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/417.

⁶³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4/9. Her ne kadar bu rivayetin sıhhati ile ilgili tereddütler olsa da, Resûlullah'a yönelik hitap biçimleri açısından makalemizi ilgilendirdiği için rivayetin Abbâs ile ilgili kısmı hakkında değerlendirmede bulunmadık.

⁶⁴ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 14/492.

⁶⁵ Râşid, *el-Câmi*; 10/454.

⁶⁶ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 3/162.

⁶⁷ Yaptığımız çalışmalar neticesinde Zeyneb bint Hüzeyme'nin Hz. Peygamber'e hitabıyla ilgili hiçbir bilgiye ulaşamadık. Bunun nedeninin Resûlullah ile evliliğinin yedi ay kadar sürmesi olduğunu düşünmekteyiz.

⁶⁸ Hz. Cüveyriye'nin Resûlullah'a hitabı için bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/295; Hz. Sevdé'nin Resûlullah'a hitabı için bk. İbn Hanbel, *el-Müsned*, 41/27; Reyhâne bint Şem'un'un Hz. Peygamber'e hitabı için bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/245; Hz. Mâriye'nin Resûlullah'a hitabı için bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/151; Meymûne bint el-Hâris'in Hz. Peygamber'e hitabı için bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/235; Zeyneb bint Cahş'ın Hz. Peygamber'e hitabı için bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/80; Ümmü Habibe'nin Resûlullah'a hitabı için bk. İbn Hanbel, *el-Müsned*, 44/99; Hz. Hafsa'nın Hz. Peygamber'e hitabı için bk. *et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebir*, 23/190.

⁶⁹ eş-Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*, 9/315.

Seleme'ye, "Bu bina nedir?" diye sormuş; o da "Ya Resûlallah, insanların bakışlarını engellemek istedim" cevabını vermiştir.⁷⁰

Kur'ân'da "Ey Allah'ın Nebisi!" hitabının "Ey Allah'ın Resûlü!" hitabından daha çok geçtiğine temas etmiştik. Hz. Peygamber'in eşleri açısından düşündüğümüzde tam tersi bir durum bulunmaktadır. Ey Allah'ın Resûlü hitabı Resûlullah'ın eşleri arasında daha yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

Hz. Peygamber'in hanımlarının hitaplarına temas ettikten sonra özellikle sahâbe içerisinde dört halifenin hitaplarına değinmek istiyoruz. Rivayete göre Hz. Ebû Bekir Hz. Peygamber'e "Ya Resûlallah, seni ihtiyarlatan şey nedir?" diye sormuş; Resûlullah ona, "(Beni ihtiyarlatan) Hûd, el-Vâkıa, el-Mürselât, Amme yetesâelün, İze's-Şemsü küvvirat sureleridir" cevabını vermiştir.⁷¹ Yine Hz. Ebû Bekir "Ey Allah'ın Resûlü, bana namazımda okuyacağım bir dua öğretir misin?" diye talepte bulunmuş; Hz. Peygamber ise, "Ey Allah'ım, şüphesiz ben kendime çok zulmettim. Senden başka günahları bağışlayan yoktur. Öyle ise beni kendi katından bağışla ve bana merhamet et; çünkü sen bağışlayan ve merhamet edensin!" şeklinde dua etmesini söylemiştir.⁷² Hz. Ömer ile ilgili ele alacağımız rivayette Hudeybiye Anlaşması sonrasında yaşanan diyalogun yer almaktadır. Anlaşma maddelerinin Müslümanların aleyhinde olduğunu düşünen Hz. Ömer sitemli ederek, "Ey Allah'ın Resûlü! Sen Resûlullah değil misin, neden dinimiz için hakarete maruz kalıyoruz?" sorusunu yöneltmiş, Hz. Peygamber de Allah'ın kulu ve Resûlü olduğunu, Allah'ın kendisini pişman etmeyeceğini ifade etmiştir. Hz. Ömer daha sonra bu konuşma için ciddi bir pişmanlık duymuştur.⁷³ Bu rivayet sahâbenin büyüklerinden kabul ettiğimiz kişilerin Hz. Peygamber'e sitem ederken de saygı çerçevesini aşmadıklarını göstermektedir.⁷⁴ Yukarıda bahsi geçen bazı bedevîlerin Hz. Peygamber'e itirazları ve sitemlerinde gerek hitap şekillerinde gerek tavırlarında bu saygıyı görememiştik. Hz. Osman Habeşistan'a hicret etmeden önce Resûlullah'a "Ey Allah'ın Resûlü, ilk hicretimizde bizim yanımızda yer almayacak mısınız?" diye sormuş, Hz. Peygamber de "Siz Allah'a ve bana hicret edenlersiniz" buyurmuştur.⁷⁵ Konu ile ilgili bir diğer rivayette Hz. Peygamber'in Tebuk Gazvesi'ne giderken Hz. Ali'ye Medine'de kalmasını emrettiği, Hz. Ali'nin ise "Ey Allah'ın Resûlü, beni kadın ve çocuklarla beraber mi bıraktın!" şeklinde sitemi anlatılmaktadır. Hz.

⁷⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/133; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 6/284.

⁷¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/334.

⁷² Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm er-Râfî, *et-Tedvîn fî ahbâri Kazvîn*, thk. Azîzullah el-Utâridî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1408-1987), 1/297.

⁷³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/317; et-Taberî, *et-Târîh*, 2/634; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 4/162.

⁷⁴ Münafıkların başı olan Abdullah b. Übey b. Selûl öldüğü zaman Hz. Peygamber'i onun namazını kıldırmak için çağırışlar Hz. Peygamber de bu çağrıya icabet etmek için ayağa kalkınca Hz. Ömer "Ey Allah'ın Resûlü, Allah düşmanı Abdullah b. Selûl'ün namazını mı kıldıracaksın" diye sormuştur. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/552; Zübeyr b. Avvâm ile ensârdan biri hurma bahçelerini sulama hususunda tartışmışlardı. Hz. Peygamber önce Zübeyr'in sulama yapmasını daha sonra suyu komşusunun bahçesine göndermesini söyleyince bu çözüm önerisine sınırlanan ensârî "Halanın oğlu diye mi böyle diyorsun Ey Allah'ın Resûlü" diyerek itirazını dile getirmiştir. İbn Hanbel, *el-Müsned*, 3/35.

⁷⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/162.

Peygamber ise, "Mûsâ'ya nispetle Hârûn'un yerinde olmaya razı değil misin?" diyerek Hz. Ali'nin gönlünü almıştır.⁷⁶

Hulefâ-yi Râşidîn dışında diğer sahâbilerin bu hitabı kullanmasıyla ilgili birçok rivayet bulunmaktadır.⁷⁷ Bedir Savaşı'ndan önce Kureyş'e bir saldırı yapıp yapılmaması hususunda sahâbeyle istişare eden Resûlullah'a Mikdâd b. Amr, "Ey Allah'ın Resûlü, biz seninleyiz. İsrailoğulları'nın Mûsâ'ya 'Sen ve Rabbin gidin savaşın' dedikleri gibi demeyeceğiz" şeklinde cevap vermiştir.⁷⁸ Bu sahâbilerden bazıları da Hz. Peygamber'in vermiş olduğu hükme karşı çıkarken "Ey Allah'ın Resûlü!" hitabını kullanmışlardır. Bir rivayete göre Huzeyl kabilesinden iki kadın kavga ederken biri diğerine taş atmış, taş isabet eden hamile kadının aldığı darbe nedeniyle hem kendisi hem bebeği ölmüştür. Hz. Peygamber cenin için de diyet takdir edince öldüren kadının velisi "Ey Allah'ın Resûlü, yiyip içmeyen konuşmayan biri için ben nasıl diyet öderim?" diyerek Resûlullah'ın verdiği hükme karşı çıkmıştır. Hz. Peygamber, "Cahiliye adetleri gibi secili söz öyle mi? Bu adam kâhinlerin kardeşlerindedir" diyerek adama olan öfkesini göstermiştir.⁷⁹

Bedevîler, "Ey Abdülmuttalib'in oğlu!", "Ey Muhammed!", "Ey Ebe'l-Kâsım!" gibi hitapların yanında "Ey Allah'ın Resûlü!" hitabını da kullanmışlardır. Rivayete göre bir bedevî Hz. Peygamber'e biat ettikten sonra Medine'de bir hastalığa yakalanmıştır. Bedevî, Hz. Peygamber'in yanına gelip üç defa "Ey Allah'ın Resûlü, biatımı çöz çöle döneyim" demiş, Resûlullah ise bu teklifini kabul etmemiştir. Bedevî çöle dönmek üzere Medine'den çıkınca Resûlullah "Medine, pislikleri dışarı atar temiz olanı alıkoyar" buyurmuştur.⁸⁰ Başka bir rivayette Hz. Peygamber bir ortamda konuşma yaparken bedevîlerden birisi buldukları yere gelip birden "Kıyamet ne zamandır?" diye soru sormuş; Hz. Peygamber konuşmasına devam edince sahâbilerden bazıları Hz. Peygamber'in bu sorudan hoşlanmadığını düşünmüşler, bazıları ise bedevînin sorduğu soruyu Resûlullah'ın duymadığını zannetmişlerdir. Hz. Peygamber konuşması bitince "Kıyameti soran nerede?" demiş, bedevî de "Buradayım Ey Allah'ın Resûlü!" şeklinde cevap vermiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Emanet zayı edildiği zaman kıyameti bekle" demiştir.⁸¹

Münafıkların da Hz. Peygamber'e, "Ey Allah'ın Resûlü!" şeklinde hitap ettiklerini görüyoruz. Mescid-i Dirâr'ı inşa ettikleri zaman Hz. Peygamber'in yanına gelip "Ey Allah'ın Resûlü, hastalar

⁷⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/17; Bir önceki başlıkta aynı hadise için Hz. Ali'nin "Ey Nebiyallah!" hitabını kullandığı görülmektedir. Aynı olayda farklı hitapların kullanılmış olması hadislerin mâna ile rivayetinden kaynaklanmış olabilir. Detaylı bilgi için bk. Abdullah Hikmet Atan, *Mâna ile Hadis Rivayeti* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 1999).

⁷⁷ Sahâbenin "Ey Allah'ın Resûlü!" hitabı için bk. Heyetler yılında Medine'ye gelen Abdü'l-Kays kabilesi fertleri "Ey Allah'ın Resûlü, bizler müşrik Mudar kabilesi yüzünden sadece haram aylarda yanına gelebiliyoruz. Bize bir şey söyle ki biz onunla cennete girelim ve arkamızdakilere de onu iletelim" demişler Hz. Peygamber de onlara emir ve nehiyleri söylemiştir. Bk. İbn Hanbel, *el-Müsned*, 3/464; Hz. Peygamber'in amcaoğlu Cafer, Zeyd b. Hârise'nin komutanlığını kabul etmeyerek "Ey Allah'ın Resûlü Zeyd'i benim üzerime komutan tayin edeceğine düşünmemiştim" diyerek sitem etmiştir. Bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/34.

⁷⁸ et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 4/174.

⁷⁹ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmiu's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l Arabî, 1374-75/1955-56), 3/1309; Cevâd Ali, *el-Mufassal fi târihi'l-'Arab kable'l-İslâm* (Dâru's-Sâkî, 1422-2001), 16/373-374.

⁸⁰ el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, 9/79.

⁸¹ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 14/344.

ve uzağa gidemeyecek kimselerin, yağmurlu ve kış gecelerinde namaz kılabilmesi için bir mescid yaptık” dedikleri rivayet edilmektedir.⁸² Resûlullah için kullanılan en yaygın hitabı münafıkların da kullanması oldukça makuldür.

İçerisinde “Ya Resûlallah!” hitabının yer aldığı bir diğer hitap “Fidâke ebî ve ümmî / Annem babam sana feda olsun!” hitabıdır. Araplarda yaygın bir şekilde kullanılan⁸³ bu hitap, muhataba verilen saygıyı ve değeri göstermektedir. Sahâbiler Hz. Peygamber’e hitap ederken bazen “Ya Resûlallah”ın yanına “Annem babam sana feda olsun!” ifadesini de eklemişlerdir. Rivayete göre Hz. Peygamber, Ebû Hüreyre’nin bulunduğu bir mecliste otururken bir kadın Resûlullah’ın yanına gelerek, “Annem babam sana feda olsun Ya Resûlallah, kocam oğlumu benden almak istiyor!” demiş; Hz. Peygamber problemi çözmek için mevzu bahis olan çocuğa annesini mi babasını mı tercih etmek istediğini sormuş, çocuk da annesini tercih etmiştir.⁸⁴ Başka bir rivayete göre Resûlullah Hayber Gazvesi’nde Abdullah b. Kays’a, “Sana cennet hazinelerinden birini öğreteyim mi?” diye sormuş; Abdullah ise, “Evet Ya Resûlallah, annem babam sana feda olsun!” diyerek cevap vermiştir. Hz. Peygamber ise, “Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh” demiştir.⁸⁵ Ele aldığımız iki rivayette de Hz. Peygamber’e bu hitabı kullanan kişilerin sahâbilerden oldukları görülmektedir.

SONUÇ

Sahâbe Hz. Peygamber’e farklı şekillerde hitap etmiştir. Onların hitaplarının şeklini belirleyen en önemli etkenlerin iman ve saygı olduğu görülmektedir. Hz. Peygamber’i aralarındaki herhangi biri gibi görmemiş ve onunla konuşurken de hitap ederken de azami derecede saygılı davranmışlardır. Onların bu tavırlarında içten gelen bir samimiyet ve Kur’ân-ı Kerim’in bu yöndeki uyarıları etkili olmuştur.

Müşrikler ve diğer din mensupları Hz. Peygamber’e Arap örfünde yaygın olan şekillerde hitap etmişlerdir. Doğal olarak bu kimselerden Hz. Muhammed’in peygamberliğini kabul etmeleri anlamına gelecek bir hitapta bulunmaları beklenemez. “Ey Abdülmuttalib’in oğlu!” ve “Ey Abdullah’ın oğlu!” hitabını genellikle Müslüman olmayanların kullandığı görülmüştür. Bununla birlikte nadir de olsa bazı Müslümanlar da bu şekilde hitapta bulunmuşlardır. İslam ahlakının benimsenmesi ve özümsemişi için belirli bir süreye ihtiyaç duyulması nedeniyle yeni Müslüman olmuş kişilerin de bu hitabı kullanmaya devam etmeleri tabiidir.

Arap örfüne uygun hitaplardan biri olan “Ey Muhammed!” hitabının sahiplerinin sahâbe içerisinde özellikle bedevîler olduğu görülmektedir. Buna karşın incelediğimiz örneklerin hiçbirinde sahâbenin büyüklerinin Hz. Peygamber’e ismiyle hitap ettiklerine rastlayamadık. Aynı şekilde kişiye künyesi ile seslenilmesi de Araplarda sıcak ve sevecen bir hitap şekli olarak kabul

⁸² İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 2/529.

⁸³ Bu hitabın Resûlullah dışında kullanıldığı yerler için bk. Hz. Peygamber’in vefatından sonra Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman arasında geçen diyalogda Hz. Osman, Hz. Ebû Bekir’e hitap ederken kullanmıştır. Râşid, *el-Câmi*; 11/285; Benî Kurayza Gazvesi’nde Hz. Peygamber tarafından azledilen Reyhâne bint Şem’un yaşananları İbn Sâiyye’ye anlatınca o da “Annem babam sana feda olsun Müslüman ol” şeklinde cevap vermiştir. *el-Vâkîdî, el-Megâzî*, 2/520.

⁸⁴ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi’ es-San’ânî, *el-Mûsânef*, thk. Habîbürrahman el-A’zamî (Hindistan, Beyrut: el-Meclisü’l-İlmî, el-Mektebü’l-İslâmî, 1403-1982), 7/158.

⁸⁵ el-Buhârî, *el-Câmiu’s-sahîh*, 5/133; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, 4/213-214.

edilirken sahâbenin Hz. Peygamber'e bu şekilde hitap ettiğine dair rivayetler de oldukça sınırlıdır. Yine mezkûr ayetlerin bu hitap biçiminin yaygınlaşmamasında etkili olduğu sonucuna varılabilir.

Günümüzde sıkça kullanılan "Ey Allah'ın sevgilisi!" hitabının ise herhangi bir sahâbî tarafından kullanılmaması bu hitap şeklinin daha sonraları yaygınlaştığı fikrini akla getirmektedir. Mevzû da olsalar ilgili rivâyetlerde Cebrâil'in "Ya Habîballah!" şeklindeki hitabı, daha sonraları rivayetler arasında ön plana çıkararak bu hitabın yaygınlaşmasını sağlamıştır. Ayrıca insanların zihinlerindeki en faziletli peygamber algısı ve Resûlullah'ın en üstün peygamber olduğunu ispatlama isteği "Ey Allah'ın Sevgilisi!" hitabının insanlarca da kullanılmasına sebebiyet vermiştir.

Tespitlerimize göre Hz. Peygamber'e yönelik hitaplar arasında en sık rastlanana "Ya Resûlallah!" kalıbıdır. Bundan sonraki en yaygın ifade ise "Ya Nebiyyallah!"tır. Doğrudan elçilik göreviyle alakalı olması ve Kur'an'ın Resûlullah'a bu şekilde hitap etmesi nedeniyle bu iki hitap sahâbe arasında daha yaygınlaşmıştır.

KAYNAKÇA

- Akyürek, Yakup. *Endülüs Siyer Edebiyatı*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2023.
- Ali, Cevâd. *el-Mufasssal fi târihi'l- 'Arab kable'l-İslâm*. 20 Cilt. Dâru's-Sâkî, 4. Basım, 2001.
- Arı, Ümmühan. *İhtidadan İrtidada Yemâme*. ed. Fatih Zengin. Kahramanmaraş: SAMER Yay., 2023.
- Atan, Abdullah Hikmet. *Mâna ile Hadis Rivayeti*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 1999.
- Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-. *Fütûhu'l-büldân*. Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, 1988.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-. *Delâ'ilü'n-Nübüvve*. 7 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1988.
- Bozkurt, Nebi. "Künye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/558-559. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail el-. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsir en-Nâsir. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavku'n-Necât, 1422.
- Coşkun, Elif. *Mekkî Surelerde Hz. Muhammed'e Yönelik Mübhem Hitaplar*. Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Erçin, Hatice Ece. *Medenî Dönem Hitaplarının Üslûp Açısından Değerlendirilmesi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Fesevî, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân b. Cüvvân (Cüvân) el-. *el-Ma`rife ve't-târîh*. thk. Ekrem Ziyâ Umerî. 3 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2. Basım, 1981.
- Göl, Yavuz Selim. *Kâdî İyâz*. ed. Levent Öztürk. İstanbul: Siyer Yayınları, 2021.
- Hargûşî, Ebû Sa'd Abdülmelik b. Muhammed en-Nisâbüri el-. *Şerefü'l-Mustafâ*. 6 Cilt. Mekke: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1424-2003.
- İbn Abdülhakem, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Abdilhakem el-Mısırî el-Kureşî. *Fütûhu Mısır ve'l-Mağrib*. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 1994.
- İbn Asâkir, Ebu Kasım Ali b. Hasan. *Târihu Dimeşk*. thk. Amr b. Ğurame el-Umrevî. 80 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1995.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût - Âdil Mürşid. 45 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2001.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sekkâ vd. 2 Cilt. Mısır: Şirketi Mektebeti ve Matbuati Mustafa, 2. Basım, 1955.
- İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed. *Sîretü İbn İshâk*. thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1978.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. 15 Cilt. Dâru'l-Fikr, 1986.

- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav'. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*. thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998.
- İbn Sa'd, Ebü Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî. *Kitabu't-tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 8 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990.
- İbn Şebbe, Ebü Zeyd Ömer. *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere*. thk. Fehîm Muhammed Şeltût. Cidde, 1979.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Muntazam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ - Mustafa Abdülkâdir Atâ. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1992.
- İsfahânî, Ebü Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-. *Delâ'ilü'n-nübüve*. thk. Muhammed Revvas Kal'acî - Abdülber Abbâs. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2. Basım, 1986.
- İsfahânî, Ebu Nuaym Ahmed b. Abdillâh el-. *Hilyetü'l-evliyâ' tabakâtü'l-asfiyâ*. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1974.
- İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ el-Kâdî. *eş-Şifâ bi-Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ*. 2 Cilt. Umman: Dâru'l-Feyha, 2. Basım, 1986.
- Karataş, Mustafa. "Sâbit b. Kays b. Şemmâs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/352-353. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Kazancı, Ahmet Lütfi. "Akra' b. Hâbis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/285. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Kelâî, Ebü Rebî Süleyman b. Mûsâ el-Endelûsî el-. *el-İktifâ bimâ tezammenehû min meğâzî rasûlillâh ve's-selâseti'l-hulefâ*. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997.
- Kesler, Muhammet Fatih. "Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e Hitaplar (I)". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/2 (2002), 91-119.
- Makdisî, Mutahhar b. Tâhir el-. *el-Bed' ve't-târîh*. 6 Cilt. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, ts.
- Makrîzî, Ebü Muhammed Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkadir b. Muhammed el-. *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-Resûl mine'l-ebnâ'i ve'l-ahvâl ve'l-hafede ve'l-metâ'*. thk. Muhammed Abdülhamid en-Nemîsî. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-. *A'lâmü'n-nübüve*. Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, 1988.
- Mevsilî, Ebü Ya'lâ Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-. *el-Müsned*. thk. Hüseyin Selîm Esed. 13 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn lit-Türâs, 1984.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmiu's-sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l Arabî, 1955-56.
- Nesâî, Ebü Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-. *es-Sünenü'l-kübrâ*. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2001.

- Râfiî, Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm er-. *et-Tedvîn fî ahbâri Kazvîn*. thk. Azîzullah el-Utâridî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1987.
- Râşid, Ebü Urve Ma'mer b. *el-Câmi'*. thk. Habîbürrahman el-A'zamî. 11 Cilt. Pakistan, Beyrut: el-Meclisü'l-İlmî, el-Mektebü'l-İslâmî, 2. Basım, 1982.
- Sabuncu, Ömer. "Hz. Peygamber'in İlk Hanımı Hz. Hatice'nin Hayatı ve Kişiliği". *Diyanet İlmî Dergi* 45/2 (2009), 49-72.
- San'ânî, Ebü Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-. *el-Musannef*. thk. Habîbürrahman el-A'zamî. 11 Cilt. Hindistan, Beyrut: el-Meclisü'l-İlmî, el-Mektebü'l-İslâmî, 2. Basım, 1982.
- Süyûtî, bü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *el-Hasâisü'l-kübrâ*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim. 4 Cilt. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-âimme li'l-Kitâb, 1974.
- Şâmî, Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf es-Sâlihî eş-. *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavviz. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 2. Basım, 1994.
- Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-. *Târîhu't-Taberî*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru't-Türâs, 2. Basım, 1967.
- Tayâlisî, Ebü Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-. *Müsned*. thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî. 4 Cilt. Mısır: Dâru'l-Hicr, 1999.
- Uğur, Mücteba. "Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde Hz. Peygambere Hitap Şekilleri". *Diyanet İlmî Dergi* 13/2 (1974), 67-74.
- Vâkıdî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-. *el-Megâzî*. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-E'lâmî, 3. Basım, 1989.
- Vâkıdî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-. *Fütûhu's-Şam*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997.